

В. А. Криклій,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ЗАХІДНИХ СИСТЕМ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проведено дослідження еволюції становлення і розвитку західних систем пенсійного забезпечення. Запропонована періодизація етапів становлення.

The foreign Pension Systems formation and evolution Research is proposed in the article. The development stages periodization is offered.

Ключові слова: західні системи пенсійного забезпечення, соціальний захист, система соціального страхування, етапи становлення, пенсійні фонди.

ВСТУП

Стан економіки будь-якої країни залежить від розвитку окремих її складових. Тому зростання економіки є можливим лише при сукупній ефективній діяльності всіх її складових, зокрема, національної системи пенсійного забезпечення та соціального захисту.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Розглядаючи еволюцію становлення і розвитку національних систем пенсійного забезпечення західних країн, слід зазначити, що необхідним є врахування всього набутого досвіду та специфіки кожного з історичних етапів.

Тому з цієї позиції доцільним є проведення аналізу специфіки кожного з етапів становлення і розвитку закордонних систем пенсійного забезпечення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідженню окремих етапів становлення та розвитку систем пенсійного забезпечення різних країн присвячені праці багатьох науковців. Разом з тим, багато аспектів проблеми періодизації становлення та розвитку західних систем пенсійного забезпечення залишаються ще дискусійними, що ускладнює як оцінку їх впливу на економічний розвиток, так і можливості їх застосування у сучасних умовах. Усе це викликає необхідність проведення досліджень у даній сфері.

Існують різні підходи щодо періодизації становлення західних на-

ціональних систем соціального захисту та пенсійного забезпечення. Зокрема, французький учений Н. Рише [7] виділяє наступні три етапи:

1 етап — поява соціальних гарантій — охоплює всю епоху капіталістичних відносин до кінця Другої Світової Війни, який характеризується неповним охопленням непрацюючих і працюючих членів суспільства основними формами соціальних гарантій. Характерним для цього етапу були добродійність та взаємодопомога.

2 етап — охоплює період 50—80-х років ХХ століття. Цей етап характеризується розповсюдженням різних форм соціального захисту усього населення провідних країн світу. Основними формами стають — соціальне страхування і забезпечення, яке здійснюється у рамках держави. Формування нової системи в основному припадає на час економічного підйому.

3 етап — перехідний (90-ті роки ХХ століття) — відбувається в обстановці зниження темпів економічного зростання, характеризується зближенням форм і методів соціального захисту і допомоги в різних країнах.

До початку епохи індустріалізації і урбанізації основну підтримку в країнах Європи літні люди отримували від своїх сімей. Але цей метод забезпечення старості був підірваний масовою міграцією в міські центри, що сталася у кінці позаминулого століття (а у Вели-

кобританії істотно раніше), наслідком якої став розпад патріархальних сімей. Крім того, економічні зміни, невизначеність і відсутність належних фінансових інструментів для здійснення накопичень знижували можливості планування своєї старості й здійснення необхідних заощаджень.

Промисловий робочий клас почав вимагати формування нових методів вирішення проблеми забезпеченої старості. Одним з таких методів стало формування спілок взаємодопомоги і фондів взаємної підтримки, в які робітники вносили номінальну суму, а потім могли отримати з них необхідну допомогу в разі травми, смерті годувальника сім'ї або зниження працездатності при настанні старості. Проте ці фонди часто страждали від некваліфікованого управління. Крім того, відсоток охоплення ними робітників був дуже незначним. У 1889 році канцлер Отто фон Бісмарк створив першу у світі загальнонаціональну і засновану на власній системі акумуляції платежів систему страхування старості, частково відвівши тим самим працівників з-під впливу соціалістів. На межі віків у європейських країнах серйозно дебатувалося питання, чи створювати загальнонаціональні системи пенсійного страхування за прикладом німецької, або ж вужчу систему, яка б доповнювала заходи, що здійснюються у рамках допомоги біднякам. На користь німецького підходу було те, що така система розв'язала проблему забезпечення усіх літніх людей, мала власну фінансову базу і не підривала стимулів до праці й накопичення у населення. Протилеглий же підхід мав той плюс, що обходився набагато дешевше, оскільки вважалося, що не всі літні люди потребують державного забезпечення.

У 1891 році Данія прийняла себе вужчу схему пенсійного забезпечення і незабаром такого ж роду схеми з'явилися в Австралії, Ірландії, Ісландії, Франції, Великобританії і Новій Зеландії. Проте поступово ситуація змінювалася, і на початок Другої Світової Війни національні системи пенсійного забезпечення вже були створені в Австрії, Бельгії, Болгарії, Угорщині, Великобританії, Греції, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Польщі, Португалії, Румунії, США, Франції, Чехословаччині і Швеції. Але пенсії забезпечували лише близько 15—20% від суми заробітної плати, оскільки головною метою системи в той період була, перш за все, боротьба з бідністю.

Проте надалі центр тяжіння був перенесений з боротьби проти бід-

ності на створення держави загального благодіяння. Це призвело до поступового підвищення загально-го рівня державного пенсійного забезпечення і розширення кола населення, охопленого розподільними схемами. Досягти такого результату дозволили високі темпи післявоєнного економічного зростання і сприятлива демографічна ситуація.

Нові пенсійні системи були сформовані в Швейцарії (1949 р.), Нідерландах (1957 р.), Швеції (1960 р.), Норвегії (1966 р.) і Канаді (1966 р.). У інших країнах Європи, а також у США і в Японії відбувалося активне розширення застосування існуючих схем взагалі за рахунок додавання до вже охоплених малозабезпечених верств населення нових, відносно краще заробляючих громадян. Таким чином, на користь поколінь, що виходили на пенсію у 60—70-х роках ХХ століття, відбувався колосальний перерозподіл прибутків від працюючих поколінь.

Істотне підвищення рівня державного пенсійного забезпечення в розвинених країнах призвело до того, що фінансове навантаження, пов'язане із утриманням літнього покоління, істотно зросло. У кінці ХХ століття витрати держав на виплати державних пенсій склали дуже істотну частину ВВП, зокрема, в Італії вони склали 14,2% ВВП, у Франції — 13,3%, у Німеччині — 12,3%, в Швеції — 11,3%, в США — 6,9%, у Великобританії — 6,4%, в Канаді — 6,0%, в Японії — 5,7%.

Досліджуючи питання періодизації становлення західних національних систем соціального захисту та пенсійного забезпечення, слід зазначити, що існують й інші точки зору. Так, наприклад, В.Д. Роик [8] хоча і виділяє три етапи розвитку західних національних систем соціального захисту працівників, але встановлює їх в декілька інших часових рамках, ніж інші дослідники [7]: — 1 — становлення (до 20-х років ХХ століття), 2 — розвиток (до 60-х років ХХ століття) і 3 — сучасний. Причому кожен з цих етапів він відрізняє певним характером громадських стосунків, рівнем розвитку виробництва, станом економіки і рівнем розвитку теорії соціального захисту та пенсійного забезпечення.

Аналізуючи наведені підходи, щодо періодизації становлення системи пенсійного забезпечення, слід зазначити, що як вищезазначені науковці [7; 8], так й інші [2], на нашу думку, не досить адекватно відображають етапи розвитку системи пенсійного забезпечення західних країн.

На наш погляд, жоден з перелічених підходів не дозволяє повною

мірою розкрити становлення та розвиток західних національних систем пенсійного забезпечення, оскільки вони не повною мірою враховують політичні і економічні чинники різних історичних періодів, зокрема, таких як:

— поява прототипу пенсійної системи ще в епоху феодальних століть (наприклад, Судебник Івана ІV (1589 р.), соборне укладання 1649 р. тощо);

— революція (1917 р.) в Росії;

— економічна криза 1929—1933 рр.,

— наслідки Першої та Другої Світових Війн;

— розпад СРСР (1991 р.);

— наслідки економічних криз 1989 р. та 2004 р.

— світова фінансова криза, яка почалась у 2007—2008 рр., які, в свою чергу, призводили до скорочення обсягів промислового виробництва, зменшення обсягів реальних коштів державних бюджетів, призначених для соціального захисту та пенсійного забезпечення населення тощо.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, з нашої точки зору, доцільно виділити наступні періоди становлення пенсійної системи західних країн:

1 етап — епоха феодальних та початку капіталістичних відносин, поява "прообразу" пенсійної системи та соціального забезпечення.

2 етап — кінець ХІХ століття — 20-ті роки ХХ століття — становлення західних систем пенсійного забезпечення, розробка соціального законодавства, формування перших систем соціального страхування і охорони праці.

3 етап — початок 30-х років — середина 40-х років ХХ століття — негативні наслідки економічної кризи та Другої Світової Війни, неповне охоплення непрацюючих і працюючих членів суспільства основними формами соціальних гарантій.

4 етап — охоплює кінець 40-х — 70-ті роки ХХ століття — розповсюдження різних форм соціального захисту усього населення провідних країн світу. Економічний підйом, соціальне страхування і пенсійне забезпечення стають основними формами державної підтримки.

5 етап — 80-ті роки — кінець 90-х років ХХ століття — зниження темпів економічного зростання та, як наслідок, — соціального захисту та пенсійного забезпечення, а також збільшення форм і методів соціального захисту і пенсійного забезпечення в різних країнах. Розпад соціалістичного табору (1991 р.). Економічна криза 1998 р.

6 етап — початок ХХІ століття — 2008 рік — підвищення темпів економічного зростання різних країн, а також розвиток форм і ме-

тодів соціального захисту і пенсійного забезпечення населення. Підвищення вимог промислового виробництва до працівників і відповідно працівників до умов і охорони праці, рівня методичного і реабілітаційного обслуговування, і, як наслідок, стійке зростання витрат на соціальні програми. Істотне вдосконалення пенсійного законодавства та підвищення рівня державного пенсійного забезпечення.

7 етап — з 2007 року по теперішній час — зниження темпів економічного зростання, скорочення реальних витрат на соціальну допомогу та пенсійне забезпечення населення.

Запропонована нами періодизація становлення та розвитку національних систем пенсійного забезпечення західних країн не ставить собі за мету розробку остаточного її варіанту. Але, оскільки закордонний досвід розвитку цих інститутів дуже важливий, необхідним є врахування всього набутого на різних етапах їх становлення.

Література:

1. Афанасьев С.А. Негосударственные пенсионные фонды: два года на отечественном рынке // Экономика и жизнь. — 1995. — № 4. — С. 9.
2. Басов В.В. Негосударственные пенсионные фонды как институт социальной защиты населения: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01: Н. — Новгород, 2000. — 179 с.
3. Зубченко А. Пенсионная система Франции: состояние и перспективы реформирования // Вопросы экономики. — 1995. — № 9 — С. 56—63.
4. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь. — М.: Дело, 1993. — 224 с.
5. Либман Г., Преснякова А. "Шведская модель" социальной политики // Российский экономический журнал. — М., 1993. — № 8. — С. 88—95.
6. Малютина Н.Н. Развитие системы пенсионного обеспечения в зарубежных странах. Труд за рубежом. — М., 1995. — № 3. — С. 104.
7. Рише Н. Европейское социальное пространство: проблемы реформирования. // Вопросы экономики. — 1990. — № 11. — С. 42.
8. Роик В.Д. Социальная защита работников и процесс рисков. — Издательство Черноголовка, 1994. — С. 45.
9. Самуэльсон П. Экономика. — М.: НПО "Алгон". ВНИИСИ, 1992. — 2 т.
10. Чейре Э. Частная система социального обеспечения: опыт чилийских экономических реформ. — М.: Дело, 1992. — 174 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2010 р.